

Класифікація слідчих дій – нові підстави і старі проблеми

О. І. Котюк

асистент кафедри правосуддя Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка

На підставі аналізу чинного законодавства та проекту Кримінального процесуального кодексу України розроблена класифікація слідчих дій, побудована на основі наукових теорій, врахування проблем практики та новел самого Проекту.

Ключові слова: слідчі (розшукові) дії, класифікація слідчих дій, критерії правомірності слідчих дій.

На основании анализа действующего законодательства и проекта УПК Украины разработана классификация следственных действий, построенная на основе научных теорий, учета проблем практики и положений самого Проекта.

Ключевые слова: следственные (розыскные) действия, классификация следственных действий, критерии правомочности следственных действий.

In virtue of evaluation of legislation in power and draft Criminal procedure code of Ukraine classification of investigative actions was developed, criteria of classification became scientific theories, problems of practice and novelties by the Code.

Keywords: investigative actions, classification of investigative actions; criteria of justification of investigative actions.

Питання, які з процесуальних дій є слідчими, завжди було спірним, але воно ускладнюється, якщо врахувати нові підходи до розуміння поняття і видів слідчих дій у проекті Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України). Крім того, при розгляді слідчих дій окремі автори давали лише їх переліки без намагання провести їх класифікацію за різними підставами. Зазначене свідчить про необхідність уточнення поняття та видів слідчих дій, проведення їх наукової класифікації, що й зумовлює актуальність означеної проблеми.

Якщо виходити з загального правила, згідно з яким суд, прокурор, слідчий і орган дізнання зобов'язані в межах своєї компетенції вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину і до їх покарання (ст. 4 КПК), а серед цих заходів чи не найважливішими є слідчі дії, то в законі мало б бути їх офіційне визначення і перелік. Але оскільки цього зроблено не було, то зазначене питання завжди було спірним. При цьому, як правило, робили висновок, що оскільки у розділі 2 КПК названі лише такі з них, як: допит свідка і потерпілого; очна ставка, пред'явлення для впізнання; обшук і виїмка; огляд, освідчування, відтворення обстановки і обставин події; проведення експертизи, то цей перелік вичерпний.

Водночас у переліках слідчих дій, які пропонувалися окремими науковцями, містилися слідчі дії, яких такими визнавали не всі. Зокрема, опис майна [1, 27]; одержання зразків для порівняльного дослідження [2, 7; 3, 211]; ексгумація трупа [4, 12-13; 5, 234; 6, 302-339; 7, 53-54]; затримання [1, 27; 4, 12-13; 5, 234; 6, 302-339; 7, 53-54]; накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію, її виїмку і огляд [8, 6]; зняття інформації з каналів зв'язку [9, 7; 10, 28-29; 8, 6]; контроль і запис розмов, огляд і прослуховування фонограми [11, 8-116] тощо.

А з іншого боку, наприклад, С. Шейфер судову експертизу слідчою дією не вважає [12, 38]. І. Лузгін вважає, що вона є дією, спрямованою на управління процесом розслідування [13, 96]; О. Ейсман називав її самостійним способом збирання доказів [14, 112]. Іноді її визнають і процесуальною [15, 257], і слідчою [16, 239] діями, і дослідженням експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, які містять інформацію про обставини справи [17, с. 5-10].

Ускладнювалось питання й тим, що часто, крім слідчих, способом збирання доказів визнавалися й інші передбачені законом процесуальні дії. Зокрема, витребування предметів і документів, отримання їх від учасників процесу, установ, підприємств, посадових осіб і громадян, вимога про проведення ревізій, відібрання пояснень від окремих громадян або посадових осіб (ст. ст. 66 і 97 КПК) [4, 12-13].

З огляду на зазначене, небезпідставними були сподівання, що у новому КПК України усі ці спірні питання будуть розв'язані, але хоча у його Проекті цій проблемі присвячена гл. 20 «Слідчі (розшукові) дії», питань з цього приводу не поменшало.

Безумовно, офіційне визначення, що «слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів» (п. 1 ст. 223), є моментом позитивним.

Але, по-перше, позиція законодавця, згідно з якою «слідчими (розшуковими) діями є дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів», суперечить вимогам Концепції реформування кримінальної юстиції України, де зазначається, що «визнання зібраних фактичних даних доказами у справі має здійснюватися виключно судом у присутності і за безпосередньої участі сторін обвинувачення та захисту» [18, 2]. Тому слідчі дії можуть бути спрямованими не «на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів», а лише на отримання або пе-

ревірку вже отриманих фактичних даних, які згодом судом можуть бути визнані доказами, а можуть бути й не визнаними.

По-друге, конструкція «слідчі (розшукові) дії є діями», а не «є процесуальними діями», знову дає підстави для висновку, що слідчими є будь-які дії слідчого.

По-третє, зміст глави 20 дає підстави для висновку, що тепер поняття «слідчі» та «розшукові» дії ототожнюються.

По-четверте, виходячи з наявності глави 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії», впливає, що тепер ці дії поділяються на гласні слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії. Однак за наявності у гл. 21 пар. третього «інші види негласних слідчих (розшукових) дій», по-перше, крім негласних слідчих (розшукових) дій слід розрізняти й інші негласні слідчі (розшукові) дії. А, по-друге, оскільки назва «негласні слідчі (розшукові) дії, пов'язані з втручанням у приватне спілкування» стосується лише першої групи негласних слідчих (розшукових) дій, то чим від них відрізняються інші види негласних слідчих (розшукових) дій є незрозумілим. А це зумовлює необхідність офіційного поділу негласних слідчих дій на два види з чіткою назвою кожного з них.

Що ж до офіційного переліку слідчих (розшукових) дій, то він у Проекті відсутній, однак, виходячи зі змісту гл. 20, ними є: 1) допит (ст. 224), допит свідка, потерпілого (ст. 225), допит малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 226), пред'явлення особи для впізнання (ст. 228), пред'явлення речей для впізнання (ст. 229), впізнання трупа (ст. 230), допит, впізнання у режимі відеоконференції (ст. 232), проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 233), обшук (ст. 234), огляд (ст. 237, огляд трупа (ст. 238), огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239), слідчий експеримент (ст. 240), освідчування особи (ст. 241), проведення експертизи (ст. 242), отримання зразків для експертизи (ст. 245).

Негласні слідчі (розшукові) дії передбачені главою 21 Проекту, і згідно з п.1 ст. 246 яв-

ляють собою «різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом». А згідно з пунктом 4 ст. 258 ними є: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264), дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266).

Проте ситуацію ускладнює параграф 3 глави 21, яким передбачено «Інші види негласних слідчих (розшукових) дій», зокрема: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267), встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270), контроль за вчиненням злочину (ст. 271), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274), використання конфіденційного співробітництва (ст. 275).

Але крім відсутності чіткого розмежування означених трьох видів слідчих (розшукових) дій, зміст Проекту зумовлює й інші питання. Наприклад, чи є тепер окремою слідчою дією очна ставка, яка у кодексі 1960 р. була передбачена ст. 172, а у п. 9 ст. 224 Проекту, яка присвячена допиту, лише зазначається, що «слідчий, прокурор мають право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях».

Крім того, у частині 1 статті 174 КПК 1960 р. була закріплена чітка імперативна вимога, згідно з якою за необхідності пред'явлення для впізнання особи, слідчий спочатку допитує впізнаючого «про її зовнішній вигляд і прикмети, а також про обставини, при яких

він бачив цю особу, про що складає протокол допиту». Така ж вимога була закріплена і у ч. 1 ст. 175, яка стосувалася пред'явлення для впізнання предметів. Що ж до Проекту, то у його п. 1 ст. 228 зазначається, що «перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор, попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол». Подібне положення закріплене і в п.1 ст. 229 Проекту, згідно з яким «перед тим, як пред'явити для впізнання річ, слідчий, прокурор або захисник спочатку запитує у особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі і обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протокол». З огляду на це, постає питання, що означають слова «з'ясовує» та «опитує», використані у п. 1 ст. 228, і слова «запитує» та «опитує», використані у п. 1 ст. 229? Це що, нові слідчі дії, які проводяться до пред'явлення для впізнання, хід і результати яких фіксуються у протоколі, чи просто техніко-юридичне непорозуміння?

Незрозумілим є й зміст ст. 233 «Проникнення до житла чи іншого володіння особи», згідно з п. 3 з якої «слідчий, прокурор має право без ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину». Адже тут постає питання – це слідча дія, чи ні? Якщо слідча дія, то з якою метою вона проводиться? Якщо з метою врятування життя та майна або безпосереднього переслідування підозрюваних, то це не узгоджується з визначенням, що слідча (розшукова) дія – це дія, спрямована на отримання (збирання) або перевірку доказів (п. 1 ст. 223 Проекту).

Крім того, як ця дія узгоджується з дією, передбаченою ст. 267 Проекту «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншо-

го володіння особи», ч. 1 якої передбачено, що слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення у них, в тому числі з використанням технічних засобів, з метою (крім іншого. – О. К.) виявлення осіб які розшукуються (п. 4)? Адже не можна обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи без проникнення у них.

Привертає увагу й стаття 3 Проекту «Визначення основних термінів», у якій дається визначення досудового розслідування як стадії кримінального провадження та досудового слідства і дізнання як форм досудового розслідування.

Адже, по-перше, якщо декларується досудове розслідування як стадія кримінального провадження, та досудове слідство і дізнання як форми досудового розслідування, то це дає підстави вирізнити й таку стадію цього провадження, як судове слідство, яка й була передбачена гл. 26 КПК 1960 р. і визнавалась головною частиною судового розгляду справи [19, 387; 20, 709]. Однак у Проекті стадія судового слідства відсутня, а в гл. 28 «Судовий розгляд» передбачена лише «Процедура судового розгляду», в ході якого й передбачене проведення судом допитів, оглядів та досліджень. А якщо тепер судове слідство як стадія провадження відсутнє, то який сенс говорити про досудове слідство та досудове розслідування, адже і так зрозуміло, що і слідство, і розслідування є досудовим.

Крім того, якщо у параграфі третьому глави 28, який присвячений процедурі судового розгляду, засобом дослідження доказів передбачено допит обвинуваченого (ст. 351), допит свідка (ст. 352), допит потерпілого (ст. 353), допит малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого (ст. 354), пред'явлення для впізнання (ст. 355), допит експерта (ст. 356), дослідження речових доказів (ст. 357), дослідження документів (ст. 358), дослідження звуко- і відеозаписів (ст. 359), консультації та роз'яснення спе-

ціаліста (ст. 360), огляд на місці (ст. 361). Тоді постає питання: як тепер розуміти ці дії – як слідчі, чи як судові? І якщо це вже судові дії, оскільки проводяться судом, то доведеться поняття «слідчі» та «судові» дії розмежовувати незалежно від їх мети та змісту. Але хоча цей підхід також не новий [4, 12-13], все ж загальновизнаним є й те, що поняття «слідчі дії» виводиться не від поняття «слідчий», а від поняття «слід». І головне тут не те, хто проводить дію, а з якою метою і на якій стадії провадження вона проводиться.

Однак слідчі дії спрямовані не тільки на отримання або перевірку вже отриманих фактичних даних, а й на розв'язання інших завдань, що виникають в ході слідства (наприклад, проникнення до житла чи іншого володіння особи, отримання зразків для експертизи, накладення арешту на кореспонденцію, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, використання конфіденційного співробітництва тощо). Тоді позиція законодавця, сформульована ним у п. 1 ст. 223, яка базується на традиційних підходах до розуміння мети слідчих дій, і згідно з якою вони спрямовані лише на отримання або перевірку вже отриманих доказів, суперечить змісту дій, передбачених у Проекті, згідно з яким з їх допомогою розв'язуються й інші завдання.

Оскільки як для теорії, так і для практики кримінального процесу та криміналістики важливе значення має класифікація слідчих дій не тільки за змістом, то її проводили й за іншими підставами. А тому серед них розрізняли: обов'язкові та необов'язкові (факультативні); ті, що проводяться за постановою слідчого і без неї; ті, що проводяться з санкції прокурора чи суду і без неї; основні (первинні), додаткові та повторні; невідкладні та інші; ті, що проводяться в конфліктній і ті, що проводяться у безконфліктній ситуації; що проводяться слідчим, прокурором, іншими уповноваженими особами; ті, що проводяться за обов'язкової участі почастих і ті, що проводяться без почастих; ті,

що проводяться з обов'язковою участю спеціаліста та ті, що можуть проводитись без нього; вербальні, невербальні та змішані; початкові, подальші та заключні тощо.

Але в контексті цього аналізу важливо звернути увагу на те, що проект КПК передбачає якісно нові підстави класифікації слідчих (розшукових) дій.

Зокрема, згідно з пунктом 1 статті 28 «Під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті у розумні строки». Така новела привертає увагу з огляду на те, що по-перше, саме поняття «розумні строки» є оцінним, а тому кожним може тлумачитися по-різному, в тому числі з метою зловживань; по-друге, наявність розумних строків з логічною необхідністю передбачає наявність нерозумних строків; а, по-третє, шукати в строках наявність чи відсутність розуму означає втрачати почуття логіки.

А з огляду на це доречнішим було б передбачити або чіткі критерії розумності цих строків, або імперативне їх визначення.

А з урахуванням того, чи продовжувалися строки проведення слідчих (розшукових) дій, чи ні, слід розрізняти дії, проведені у визначений законом строк, та дії, строк проведення яких було продовжено. Зокрема, згідно з п. 5 ст. 246 у рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії зазначається строк її проведення, який може бути продовжений лише передбаченими у цій статті особами.

Новими підставами класифікації слідчих дій є й: а) проведення слідчої дії за безпосереднього спілкування її учасників та проведення слідчої дії в режимі відеоконференції; б) проведення слідчої дії на розсуд слідчого, з дозволу прокурора, з дозволу слідчого судді; в) гласні та негласні слідчі (розшукові) дії.

Якщо ж взяти до уваги, що згідно з п. 2 ст. 246 негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 269, 270, 271, 272 цього Кодексу, а також ті, рішення про проведення яких приймає слідчий суддя, прово-

даються виключно у провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, то це дає підстави розрізняти слідчі (розшукові) дії, що проводяться при розслідуванні злочинів невеликої тяжкості, та дії, що проводяться при розслідуванні тяжких або особливо тяжких злочинів.

Викладене дає підстави для таких висновків:

1) традиційне розуміння слідчих дій як «передбачених кримінально-процесуальним законом дій слідчого» [21, 244; 22, 22] законодавцем не сприйняте, оскільки згідно з чинним КПК їх можуть проводити й інші уповноважені особи;

2) якщо позиція законодавця, закріплена у ч. 1 ст. 223 КПК, згідно з якою «слідчими (розшуковими) діями є дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів в конкретному кримінальному провадженні», суперечить вимогам Концепції реформування кримінальної юстиції України, у якій зазначається, що «визнання зібраних фактичних даних доказами у справі має здійснюватися виключно судом у присутності і за безпосередньої участі сторін обвинувачення та захисту», то слідчі дії можуть бути спрямованими не «на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів», а лише на отримання або перевірку вже отриманих фактичних даних, які згодом судом можуть бути визнані доказами, а можуть бути й не визнаними;

3) якщо визнання чи невизнання фактичних даних доказами є прерогативою лише суду, а не слідчого чи прокурора, то сформульоване у ст. 84 КПК поняття доказів, згідно з яким ними є «фактичні дані, отримані у встановленому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню» потребує уточнення і мало б бути сформульоване так: «доказами є фактичні дані отримані у встанов-

леному цим Кодексом порядку на підставі яких суд встановлює наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню»;

4) якщо ж слідчі дії спрямовані не тільки на отримання або перевірку вже отриманих фактичних даних, а й на розв'язання інших завдань, що виникають в ході слідства, то позиція законодавця, сформульована ним у п. 1 ст. 220 КПК, яка базується на традиційних підходах до розуміння мети слідчих дій, і згідно з якою вони спрямовані лише на отримання або перевірку вже отриманих доказів, також не відповідає дійсності, оскільки згідно з Проектом, слідчі дії можуть бути спрямовані й на розв'язання інших завдань;

5) проект КПК поряд з традиційними підставами класифікації слідчих дій передбачає й нові, зокрема: а) залежно від правової підстави їх проведення: дії, проведені на розсуд слідчого, дії, проведені з дозволу прокурора, дії, проведені з дозволу (ухвали) слідчого судді; б) залежно від умов їх проведення: гласні та негласні слідчі (розшукові) дії; в) залежно від особливостей взаємодії їх учасників: проведені за безпосереднього спілкування її учасників та проведені в режимі відеоконференції; г) залежно від строків їх проведення: слідчі дії, що були проведені у визначений законом строк, та слідчі дії, які були проведені в умовах офіційного продовженого строку; г) ступінь тяжкості злочину: слідчі дії, що проводяться при розслідуванні злочинів невеликої тяжкості, та слідчі (розшукові) дії, що проводяться при розслідуванні тяжких або особливо тяжких злочинів;

б) що ж до визначення слідчих дій, то з урахуванням тенденцій, що випливають з Проекту, воно могло б бути таким: слідчими є процесуальні дії, які здійснюються уповноваженими на їх проведення особами, з метою отримання фактичних даних, що стосуються скоєного злочину та розв'язання інших завдань, що виникають в ході його розслідування.

Список використаної літератури

1. Селиванов Н. А., Теребилов В. И. Первоначальные следственные действия. – М.: Юрид. лит., 1969. – 296 с.
2. Сильнов М. О. Вопросы прокурорского надзора за законностью производства следственных действий. – М.: Моск. психолого-социальный ин-т; ИПК РК Генеральной прокуратуры РФ. – Воронеж: МОДЭК. – 64 с.
3. Кримінальний процес України: Підруч. / За ред. Ю. Грошевого, В. Хотенця. – Х.: Право, 2000. – 496 с.
4. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. – К.: Вища школа, 1984. – 134 с.
5. Шибіко В. П. Слідчі дії // Михеенко М., Нор В., Шибіко В. Кримінальний процес України: Підруч. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
6. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: Навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 756 с.
7. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. Научно-практическое издание. – К.: Юринком Интер, 1999. – 448 с.
8. Струць О. А. Законність та обґрунтованість проведення слідчих дій як гарантія прав і свобод учасників кримінального судочинства. Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – К., 2009. – 18 с.
9. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посіб. – К.: Атіка, 2009. – 64 с.
10. Гмирко В. П. Кримінально-процесуальні докази: поняття, структура, характеристика, класифікація. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2002. – 64 с.
11. Рыжаков А. П. Следственные действия (понятие, виды, порядок производства). – М.: Контракт, ИНФРА-М, 2001. – 116 с.
12. Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. – М.: Юрид. лит, 1981. – 128 с.
13. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования. – М.: Юрид. лит., 1973. – 215 с.
14. Эйсман А. А. Структура и логические свойства норм, регулирующих собирание доказательств на предварительном следствии // Вопр. борьбы с преступностью. – М., 1976. – Вып. 25. – 126 с.
15. Криміналістика: Підруч. / За ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Право, 2008. – 462 с.
16. Салтєвський М. В. Криміналістика: Підруч. – Х.: Консум, 2001. – Ч. 2. – 528 с.
17. Про судову експертизу. Закон України від 25 лютого 1994 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2002. – № 7. – Ст. 5–10.
18. Концепція реформування кримінальної юстиції України. Затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008. – 15 с.
19. Михеенко М. М., Шибіко В. П., Дубинський А. Я. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. – К., 1995. – 639 с.
20. Юридична енциклопедія: В 6 т. – К.: Укр. енцикл., 2003. – Т. 5. – 768 с.
21. Руководство для следователей / Под ред. Н. Селиванова, В. Снеткова. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 732 с.
22. Лобойко Л. М., Черненко А. П. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій: Монографія. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 168 с.